
13.

Iz zgodovine boja za enakopravnost žensk

V: Marjan Britovšek (1978): *Delavsko gibanje in oblikovanje znanstvenega socializma*. Ljubljana: Zavod SRS za šolstvo, 121–155.

* Razprava je izšla tudi v hrvaškem prevodu v reviji: *Žena – Časopis za znanstvena, društvena i kulturna pitanja o mjestu i ulozi žene i porodice u društvu* 34 (Zagreb, 1977), 1: 69–99 [»Ekonomski i politički uvjeti utemeljenja 8. marta kao političke manifestacije 'Ženskog pitanja'. Iz povijesti borbe za ravnopravnost žena«].

Korenine ženskega vprašanja

Žensko vprašanje se je zastavljalo z vso ostrino v drugi polovici 19. stoletja, začetne pojave pa zasledimo še znatno prej v obdobju buržoazno-demokratskih revolucij in v povezanosti s procesom industrijske revolucije, ko je konkurenca manufaktur uničila male obrate in hišno industrijo ter prisilila ročne delavce, da so ponudili podjetnikom ne le svojo delovno silo, temveč tudi delovno silo svojih žena in otrok. Meščansko žensko gibanje pa ima svoj izvor v boju za neodvisnost Amerike in v francoski buržoazno-demokratski revoluciji leta 1789. V ognju tega razrednega spopada s starim svetom je vzniknila zahteva po popolni enakopravnosti ženskega spola v družini, družbi in državi (gl. Tomšič, 1978).

Kljub žrtvam, naporom in pogumu, ki so jih prispevale ženske za obrambo in zmago buržoaznih revolucij, človekove pravice za proletarsko žensko niso postale identične z njenimi interesi. Mladi kapitalizem še ni razvil razrednega nasprotja med proletariatom in buržoazijo do takšne stopnje, ki bi omogočila uveljavitev ženske pravice kot resnično človekove pravice.

Revolucije v prvi polovici 19. stoletja v Nemčiji in Franciji, politični in socialni boji v Angliji in državljanska vojna v ZDA so krepili boj meščanskega ženskega gibanja za emancipacijo. Maloštevne napredne predstavnice ženskega gibanja so zahtevale tudi izboljšanje življenjskih razmer za delavke.

I.

Industrijska revolucija in žensko vprašanje

Žensko vprašanje proletarske ženske je zastavila industrijska revolucija. Z uvajanjem nekvalificiranega dela v procesu industrijske revolucije se je v industriji zaposlilo vse več žensk-proletark. V manufakturnem obdobju in domači produkciji si večina žensk ni posebej prizadevala, da bi si z delom zagotovila svoj dohodek. Navzlic težkemu delu je bilo delo žensk v fevdalizmu za državo in družbo brez vrednosti. S svojim delom je ženska lahko koristila le svoji družini. V nacionalni dohodek niso računali dela posameznih članov družine, ampak le celoten družinski dohodek, pri čemer so upoštevali družino kot nedeljivo gospodarsko enoto. Upoštevali so samo dohodek hišnega gospodarja, medtem ko so dohodek drugih družinskih članov povsem spregledali. Žensko delo so ocenjevali kot nepomembno.

Obdobje manufakture in nastajajoče industrije ni pomenilo osvoboditve ženske, ampak nasprotno, novo zatiranje v obliki meznega dela v službi kapitala. Z vse večjo delitvijo dela je manufaktura odprla vrata nekvalificirani delovni sili. Če je podjetnik najel neizkušene producente, je bilo zanj logično, da se je odločil za najcenejšo in najprimernejšo delovno silo – za ženske in otroke. Dvig produktivnosti dela z mehničnimi stroji ni izboljšal splošnega življenjskega položaja delavk. Povsem nasprotno. Njihovo zaslužnjenje in izkoriščanje se je še stopnjevalo.

Že od 18. stoletja naletimo med brezposelnimi na vedno več žensk. Vsakdanje življenje brezpravnih delovnih žensk v obdobju razkroja domače produkcije in manufakture je bilo težko. Bile so izpostavljene šikanam močnejših. Toda vse trpljenje stoletij zbledi v primerjavi z obdobjem industrijske revolucije. Pritegnila je proletarsko žensko v mehanizem gospodarskega življenja kapitalizma in jo pognala v delavnico k stroju. Engels je s svojim delom *Položaj delavskega razreda v Angliji* izklesal angleškemu delavskemu razredu nesmrten spomenik. Delovni dan tovarniške delavke v prvi polovici 19. stoletja je običajno trajal več kot 12 ur. Mezde so bile nizke, stanovanjski pogoji neznosni – ljudje so živeli nagneten skupaj kot živali. Za delavke ni bilo nobenega socialnega zavarovanja in delavske zaščite ob vedno številnejših poklicnih boleznih, visoki umrljivosti in v nenehnem strahu pred brezposelnostjo. Takšne so bile razmere, preden se je začel delavski razred organizirati in braniti svoje razredne interese v svojih političnih strankah in sindikatih.

Vzporedno s tem se je začelo oblikovati in razvijati kot produkt kapitalističnega proizvodnega načina tudi žensko proletarsko gibanje, ki je vse bolj sililo žensko iz hišnega okolja v poklic. Večina žensk se je zaposlila v tekstilni, tobačni in kemični industriji. V nekaterih proizvodnih panogah je zavzelo nekvalificirano žensko delo tak obseg, da so ga moški delavci ocenjevali kot konkurenčno. Ženske so izrinile iz delavnic delavce in omogočile podjetnikom, da so bistveno znižali mezde. Več kot je bilo v neki proizvodni panogi zaposlenih žensk, tem nižje so bile mezde. Mezde delavk so bile normalno za polovico nižje od moških. Čim nižje so bile mezde mož, tem več proletark je bilo prisiljenih zaposliti se zaradi dodatnega zaslužka. Sprva so delavci gledali z nevoljo in sovraštvom na svojega ženskega tekmeča na delovnem mestu. Organizacije, ki naj bi branile interese celotnega proletariata, so večinoma ženskim vrstnicam zapirale vrata. V začetku 19. stoletja so bile ženske, ki so morale iskati delo v tovarnah, izjema, zanje je to pomenilo osebno katastrofo. Toda v drugi polovici 19. stoletja je bilo v kapitalističnih deželah zaposlenih že 30 do 45 % žensk. Dokler je bila večina žensk vezana na neproduktivno gospodinjstvo, so spodleteli vsi poskusi in zahteve žensk po enakosti in neodvisnosti, ker niso imeli ekonomskih osnov. Velika produkcija v tovarnah, ki je pritegnila milijone delavk, je bistveno spremenila njihov položaj. Hišno delo je prišlo na drugo mesto. Žensko delo, ki je bilo v preteklosti le priložnost, je postalo povsem normalno. Položaj ženske v družbi je določala njena vloga v produkciji.

V manufakturnem obdobju so bile zaposlene predvsem neporočene ženske in vdove, v 19. stoletju pa je bila polovica delavk poročenih. Zaslužek moža ni zadoščal za preživljanje družine, pogosto je bilo obratno. Žena je morala nositi glavna bremena zlasti v obdobju kriz in dolgotrajne moževe brezposelnosti. Pogosto se je dogajalo, da je žena odhajala na delo, medtem ko je mož ostal doma, pazil otroke in opravljal hišna dela. Splošno priznanje ženskega dela je počasi prisililo delavski razred, da prevrednoti dotedanje stališče do žensk in jih prizna kot vrstnice in enakopravne člane v proletarskih borbenih organizacijah. Razredna zavest delavcev je sčasoma toliko porasla, da so vse bolj dojemali, da delavka ni konkurentka delavcu, ampak prav tako kot moški pripada delavskemu razredu. Skupaj se morata organizirano braniti pred izkoriščanjem podjetnikov.

Utopični socialisti in žensko vprašanje

V prvi polovici 19. stoletja je bilo mnogo iskreno mislečih ljudi, ki so sanjali o lepših in pravičnejših družbenih odnosih in kovali načrte za spremembo družbenega stanja. V svojo načrtno in harmonično organizacijo človeštva, od katere so pričakovali premostitev protislovja kapitalističnega družbenega reda, so vključili tudi emancipacijo žensk. V svojih analizah se utopični socialisti niso zadovoljili z enakopravno vlogo žensk v poklicu in pred zakonom, temveč so načeli tudi vprašanje položaja žene v zakonu. V saintsimonistični izpovedi iz leta 1831 je bila poudarjena skladnost interesov delavk in delavcev. »Skrušena pod bremeni suženjstva si morata podati roko. Delavko in delavca je treba nujno osvoboditi.« Saint-Simon je ogorčeno napadel »dvojno moralo« svetohlinske meščanske družbe. Charles Fourier je bil v kritiki meščanske družbe še globlji in izvirnejši. Izjavil je, da je v vsaki družbi stopnja ženske emancipacije naravno merilo za splošno emancipacijo. Robert Owen je zaposlil v svojih zadrugah mnogo žensk in visoko cenil njihovo delo.

Številne napredne ženske v 19. stoletju so v svojih spisih in javnih nastopih poglobile ideje utopistov o enakosti med spoloma, o ljubezni in zakonu in o svobodnem izražanju čustev.

Pod vplivom utopistov je v začetku štiridesetih let 19. stoletja Francozinja Flora Tristan skušala med proletarske ženske vnesti idejo boja za emancipacijo. Rešitev socialnega vprašanja ni pričakovala v uresničitvi tega ali onega socialnoreformatorskega recepta, ki naj bi ga financirali filantropsko navdahnjeni kapitalisti, ampak od samih delavcev. Proletariat si mora kot samostojen organiziran razred utreti pot iz siromaštva in neznanja ter v mednarodnem merilu združiti svoje sile. Ukvarjala se je z idejo o nujnosti formiranja mednarodnega združenja proletark. Čeprav ni prikrivala protislovij v meščanski družbi in jih je imela za izhodišče svojih zasnov, je zaradi nerazvitih družbenih odnosov spregledala dejstvo, da izvirajo razredna nasprotja iz družbenih produkcijskih odnosov in da jih v okviru meščanske družbe ni mogoče radikalno odpraviti. Proletarci in proletarke kot razred naj se ne bi borili proti posedujočim razredom, temveč z njimi sodelovali. Razredni boj proletark za njihovo emancipacijo ji je bil še povsem tuj. Žensko proletarsko gibanje na tej razvojni stopnji je bilo še prežeto z utopističnimi idejami. Utopični socializem zaradi neizoblikovanih družbenih razmer ni znal pojasniti mezdnega suženjstva niti odkriti zakonov kapitalističnega razvoja niti najti tiste družbene sile, ki bi bila sposobna postati tvorec nove socialistične družbe.

Proces razrednega osveščanja delavskega razreda je trajal razmeroma dolgo. Bil je odvisen od konkretnih družbenih, ekonomskih, političnih, kulturnih in moralnih okoliščin, v katerih se je delavski razred oblikoval in živel.

Zgodovinski pomen Marxovega nauka za reševanje ženskega vprašanja

V štiridesetih letih 19. stoletja sta Marx in Engels položila temelje znanstvenega socializma. Njun nauk je nastal prav tedaj, ko je stopal delavski razred na zgodovinski oder kot samostojen politični dejavnik. Z materialističnim pojmovanjem zgodovine je bilo mogoče jasno dojeti žensko vprašanje v splošnem zgodovinskem razvoju, v luči

splošnih družbenih odnosov, v njegovi zgodovinski pogojenosti in upravičenosti ter spoznati njegove gibalne sile, namene, h katerim težijo razmere, v katerih se zastavljene problemi edino lahko rešijo.

Šele Marxov filozofski materializem in njegova ekonomska teorija sta pokazala proletarkam izhod iz duhovnega suženjstva in pojasnila resničen položaj delavk v splošnem kapitalističnem redu.

Marxove besede, posvečene proletarski ženski v *Komunističnem manifestu*, kažejo, naj bo ženska soustvarjalka novih socialnih odnosov. Utopične predstave, s katerimi je bilo tedaj prežeto žensko gibanje, je takole zavrnil: »Teoretične teze komunistov nikakor ne temelje na idejah, na principih, ki jih je iznašel ali odkril ta ali oni izboljševalec sveta. So le še splošni izrazi faktičnih razmerij eksistirajočega razrednega boja, zgodovinskega gibanja, ki poteka pred našimi očmi.« Marx je skoval meč, ki je presekal vez med meščanskim in porajajočim se proletarskim ženskim gibanjem. »Buržoazija je strgala z družinskega razmerja njegovo ganljivo-sentimentalno tančico in ga reducirala na čisto denarno razmerje. [...] Buržoazija ne more eksistirati, ne da bi nenehno revolucionirala produkcijske instrumente, produkcijska razmerja, torej vsa družbena razmerja. [...] Nenehni razvoj v produkciji, nepretrgano spreminjanje vseh družbenih razmer, večna negotovost in gibanje loči buržoazno epoko od vseh prejšnjih. Navidezna čvrsta, a zarjavela razmerja, spremljana s častitljivimi predstavami in nazori, se rušijo, na novo nastala zastavljajo, preden morejo okosteneti. Vse trdno in stalno se razblinja, vse svetlo je oskrunjeno, in ljudje so naposled prisiljeni, da si s treznimi očmi ogledajo svoj življenjski položaj in medsebojne odnose.«

Gospodarski in družbeni položaj žensk v kapitalizmu pa je Marx takole razčlenil: »Manj ko terja ročno delo spretnosti in moči, bolj ko se razvija moderna industrija, bolj žensko in otroško delo spodriva moško delo. Spolne in starostne razlike izgubljajo družbeno veljavo za delavski razred. Ostajajo samo še delovni instrumenti, ki pa glede na starost in spol povzročajo različne stroške [...].«

Meščanska družba je v svojem lovu za dobičkom že zdavnaj spoznala, da je delavka, ki je v primerjavi s svojim moškim vrstnikom bolj pripravna, bolj prilagodljiva in manj zahtevna, za kapitalista izvrsten predmet za izkoriščanje. Široka uporaba strojev in njihovo izpopolnjevanje, poenostavljanje delovnega procesa z vedno večjo delitvijo dela, naraščajoč konkurenčni boj med posameznimi kapitalisti, kakor tudi tekmovanje industrijskih držav – vse to pospešuje izkoriščanje ženskega dela. Najslabši je bil položaj žensk v tistih pridobitnih panogah, v katerih je bila zaposlena izključno ženska delovna sila, tako na primer v oblačilni industriji in v industriji perila, posebno še tam, kjer so delale ženske za podjetnika v lastnih stanovanjih. V hišni produkciji je bila žena poleg moža vprežena v delo od jutra do večera in tudi otroke so že v najnežnejši starosti pripravljali na ista opravila. Čedalje bolj naraščajoča zaposlitev omoženih žensk v industriji je vplivala na nosečnost, porod in na prve mesece otrokovega življenja, dokler je bil glede hrane povsem navezan na mater. Otroci so pogosto odraščali brez zadostne materinske in očetovske ljubezni, prepuščeni sami sebi. Ena najtemnejših strani pa je bilo naraščanje stanovanjske stiske, ki je rasla z industrializacijo in zajemala vedno širše sloje.

Marx je imel pred očmi celoto teh vprašanj, ko je v jedrnatih stavkih označil proces razkroja buržoazne družbe: »Življenjski pogoji stare družbe so že uničeni v življenjskih pogojih proletariata. Proletarec je brez lastnine; njegovo razmerje do žene in otrok nima ničesar skupnega več z meščanskim družinskim razmerjem. Moderno industrijsko delo, moderno podjarmljenje pod kapital, mu je tako v Angliji kot v Franciji, v Ameriki in Nemčiji, vzelo vsak nacionalni značaj. Zakoni, morala, religija so zanj meščanski predsodki, za katerimi se skriva prav toliko meščanskih interesov. [...] Meščanske deklamacije o družini in vzgoji, o pristrčnem odnosu med starši in otroki postajajo tem ostudnejše, čim bolj se z rastjo velike industrije za proletarce trgajo družinske vezi ter se otroci spreminjajo v navadne trgovske artikle in delovne instrumente.« Marx je v *Manifestu* dvignil dostojanstvo žene visoko nad ponižujoče predsodke in predstave buržoazije in ji priznal pomembno mesto soustvarjalca bodoče socialistične družbe. Buržoaziji je zalučal v obraz zahtevo, naj odpravi položaj žensk kot golih produkcijskih instrumentov, v kar jih je spremenil kapitalizem.

Revolucionarno gibanje leta 1848 je naletelo na tako globoko protislovje med buržoazijo in proletariatom, da se je buržoazija bala revolucionarnih množic, da ne bi spremenila razmerja sil sebi v korist. V Nemčiji so se v pogojih revolucionarnega gibanja pojavila demokratična ženska društva, ki pa so bila brez jasnih socialističnih in političnih ciljev. Te organizacije so v raznih oblikah pomagale moškimi demokratičnim društvom v boju za liberalne demokratične svoboščine. Strah pred proletariatom je hromil nemško buržoazno revolucijo in ji vtisnil pečat polovičnosti in nedoslednosti v uresničevanju nalog, ki so bile pred njo. Nemško žensko gibanje je glede zahtev in bojevitosti zaostajalo za francoskim. V Franciji so po februarški revoluciji povsod nastajali ženski klubi in pozivali na boj za politično enakopravnost ženskega spola (George Sand). Zmaga buržoazije nad junijskim delavskim uporom v Parizu leta 1848 je dala signal evropski kontrarevoluciji. Absolutistična in fevdalna reakcija je izkoristila to zmago za odpravo revolucionarnih pridobitev in načrtno izzivala upore, da bi lahko zatrla demokrate. V Nemčiji je žensko gibanje postalo plen Schopenhauerjeve filozofije, prežete z miselnostjo o podrejenosti žene možu. Družbenega razvoja ni bilo mogoče zaustaviti. Po letu 1850 sta Marx in Engels upala, da se bodo v razvitejših deželah v novem revolucionarnem obdobju oblikovale tudi nove stranke, ki bodo dokončale delo iz leta 1848. Upala sta, da bodo nova gibanja imela mnogo jasnejšo vsebino in da bodo bolj zakoreninjena v proletariatu.

V začetku šestdesetih let je bila Evropa zopet v vrenju. Marx je pričakoval skorajšnji propad francoskega cesarstva in upal, da bo revolucija v Franciji kot leta 1848 dala pobudo evropskemu revolucionarnemu gibanju. Skladno s tem razvojem je žensko gibanje v drugi polovici 19. stoletja skokovito poraslo in ustvarilo široko razvejano mrežo ženskih organizacij. Delež žensk v produkciji se je stalno večal, kar pa ni bilo v skladu z njihovo nenehno diskriminacijo v družbi, zakonu in državi. Meščanska zakonodaja je izhajala s stališča, da žena ni samostojna in da njene interese najbolje zastopa mož kot njen skrbnik. Po takšnem pravnem pojmovanju žena ni bila samostojna oseba, temveč le možev privesek. Takšno pojmovanje je postajalo nevzdržno. Milijoni žensk, ki so same zaslužile, niso imele možnosti, da bi svoje interese branile proti državi; negirali so njihove temeljne pravice.

Protislovje med udeležbo ženske v produkciji na eni strani in njeno splošno brezpravnostjo na drugi strani je ustvarilo žensko gibanje, ki se je že v samem začetku razcepilo v dve smeri: ena smer se je organizirala pod zastavo meščanskega ženskega gibanja, druga pa je postala del delavskega gibanja.

Meščansko žensko gibanje in njegovi cilji

Meščansko žensko gibanje se je razvijalo pod geslom enakopravnosti moških in žensk. Gibanje je šlo skozi različne razvojne stopnje. Zahteve po enakih političnih pravicah, ki so jih v Ameriki in Franciji jasno formulirali v 18. stoletju, so v času zaostrovanja državljanske vojne in sočasnega utrjevanja pozicij meščanskega razreda črtali z dnevnega reda. Namesto tega so predložili skromnejše zahteve po svobodnem dostopu k poklicni izobrazbi za vse ženske. Že med francosko revolucijo je Olympe de Gouges v svojem manifestu¹ zastopala stališča, da enostransko priznanje političnih pravic za ženske v bistvu ne bi spremenilo njihovega položaja; za ženske je prav tako važno, da si izbojujejo dostop do vseh poklicev, tudi akademskih. Čeprav so se številni misleci že v prvi polovici 19. stoletja zavzemali, naj imata moški in ženska enake pravice do višje izobrazbe, so bila vrata univerz in nižjih vzgojnih zavodov za ženske zaprta. Ženske so morale premagati vrsto ovir, preden so si pridobile potrebno znanje in dostop do intelektualnega dela. Šele proti koncu 19. stoletja so si ženske korak za korakom izvajale dostop na univerze.

Osrednja zahteva meščanskega ženskega gibanja v šestdesetih letih je bil boj za žensko aktivno in pasivno volilno pravico. Ta boj je bil tesno povezan z bojem za enakopravnost žensk na vseh področjih meščanske zakonodaje. Na mednarodnih ženskih konferencah so obravnavali vprašanja o zakonodaji splošne materinske zaščite, o izboljšanju pravnega in gospodarskega položaja mater in njihovih otrok, o novem ločitvenem in dednem zakonu, o sodelovanju žensk v parlamentu itd.

Ameriške ženske so bile pionirke tega gibanja. Aktivno so se udeleževale državljanske vojne v ZDA (v letih 1861–1865) in se borile za odpravo suženjstva. Prizadevale so si, da bi bile njihove zahteve upoštewane v novi ustavi. »Če priznava ustava črnca za samostojnega in svobodnega človeka, zakaj naj ostane ženska, ki se je borila za odpravo suženjstva, še naprej pred zakonom nedorasla?« Ameriški parlament ni upošteval ženskih zahtev in jim ni priznal volilne pravice.

Podobno kot v ZDA se je razvilo tudi v Angliji mogočno žensko gibanje za volilno pravico. Sufražetke, ki so delale v raznih akademskih poklicih, so osredotočile boj za zahtevo po pasivni volilni pravici. Osnovale so vrsto ženskih organizacij.

Nastanek ženskega proletarskega gibanja

Delavkam so utirale pot do enakopravnosti revolucionarne razredne organizacije proletariata. Po težko pridobljenih izkušnjah se je delavski razred zavedal, da v

1 Gouges, Olympe de (1997): »Deklaracija o pravicah ženske in državljanke«. *Delta – Revija za ženske študije in feministično teorijo* 3 (3–4): 67–69. – Op. ur.

vrstah proletariata ne sme biti nobenih protislovij, v njegovih vrstah ni prostora za vojno med spoli. Prvo geslo, ki so ga postavile delavke, je zahtevalo: pravico do dela. Njihove zahteve v šestdesetih letih 19. stoletja so bile tele:

1. Članstvo v sindikatih pod enakimi pogoji kot za moške.
2. Enaka mezda za enako delo.
3. Zaščita ženskega dela.
4. Vsestranska zaščita matere.

Zaradi pomanjkljivih izkušenj in napačnih perspektiv so bile tudi storjene nape. Na podlagi izkušenj, ki so rastle iz stalnega boja, se je oblikovala trdna razredna zavest, v socialni politiki pa zrela sposobnost razsojanja. Tako se je godilo tudi proletariatu, ko je bil prisiljen, da zavzame stališče do ženskega dela v produkciji. Težave proletark so bile znatno večje kot težave meščanskih žensk, ko so se borile za možnost akademskega študija. V mnogih industrijskih panogah so moški vrstniki nasprotovali zaposlovanju delavk.

Dinamika razvoja produktijskih sil je bila močnejša kot volja in želja posameznikov in celih organizacij. Ženskega dela ni bilo mogoče odpraviti. S krepitvijo razredne zavesti je delavski razred postopoma spoznal, da se morajo delavci in delavke povezati v boju proti kapitalu. Prav pod vplivom Marxovih idej so nastale konkretne spremembe. Delavci so začeli vabiti tudi ženske v članstvo sindikatov in svojih organizacij. Dokler je bilo članstvo v sindikatih ženskam nedostopno, so bile prisiljene ustanavljati svoje organizacije. Ženske sindikalne organizacije so imele mnogo članic v Angliji, žensko sindikalno gibanje pa se je krepilo tudi v Franciji in Nemčiji. Zorenje revolucionarne zavesti delavskega razreda je vse bolj rušilo pregrade med delavkami in delavci, žensko sindikalno gibanje pa se je zlilo v enoten tok.

Proletariat je pričel spoznavati, da je ženska kot mezdna sužnja enakopraven član delavskega razreda. Poleg tega je njena vloga matere zahtevala, da ji izvojujejo posebno zakonsko zaščito.

Vpliv I. Internacionalne na žensko proletarsko gibanje

Odkar se je delavski razred strnil okrog svojih političnih strank in začel voditi razredno politiko, je izginila potreba delavk po lastnem programu. Marx in Engels se nista lotila ženskega vprašanja z zgolj praktičnega vidika razrednega boja, ampak sta ga vključila kot teoretični sestavni del proletarskega osvobodilnega boja. Oživitve (prve) Internacionalne kot instrumenta graditve mednarodnega delavskega gibanja, zasnovanega na perspektivah bodoče revolucije, je imela za Marxa jasen cilj. Po svoji zasnovi in bistvu je bila I. internacionala nadaljevanje veličastne Marxove zamisli, da poveže napredne demokratične sile na socialističnih temeljih. Razvila je osnove in načela, ki so postala rastočim delavskim gibanjem kažiopot in jih hkrati vzpodbujala v rasti. Na zgodovinsko prizorišče je Internacionala stopila kot izraz razredne moči delavstva raznih dežel. Marxu je bilo povsem jasno, da je zveza le rahla, sestavljena iz različnih ideoloških elementov. Marx je težil, da iz nje ustvari razredno proletarsko

organizacijo, da izoblikuje enotnost gibanja, da delavsko gibanje dvigne na višjo stopnjo in mu da ustrezno teoretično podlago.

Vpliv I. internacionale na žensko proletarsko gibanje se je kazal v razpravah in sklepih kongresov o zaposlovanju žensk v industriji in zahtevah po popolni enakopravnosti ženskega spola. Izražal se je v premagovanju tradicionalnih predsodkov in v oblikovanju novih idealov, začrtanih v *Manifestu komunistične partije*. Zahteva I. internacionale po popolni emancipaciji žensk pa ni bila zasnovana le na načelnih programskih izjavah, ampak jo je tudi dejansko uresničevala. Že na ustanovnem kongresu so izvolili v generalni svet predstavnico žensk (Harriet Law), ki se je uspešno uveljavljala v angleškem sindikalnem gibanju.

Prva internacionala je zavzela že od vsega začetka dosledno in jasno stališče do ženskega vprašanja. Priznala je žensko delo kot neizogibno in zahtevala za žensko zakonito zaščito njenega zdravja.

Marksisti so odločno nastopili proti konservativnim mnenjem močno zakoreninjenim v nekaterih sekcijah Internacionalne, naj ženskam z zakonom prepovedo delo v industriji. Generalni svet je posvetil vprašanju ženskega dela vso pozornost. Internacionala je obravnavala ta vprašanja na dveh zasedanjih: na konferenci v Londonu in na kongresu v Ženevi. Že na prvi konferenci v Londonu so se izkristalizirala nasprotja med Marxom in pristaši Proudhona. Ta nesoglasja so dala pobudo generalnemu svetu, da je postavil na dnevni red kongresa v Ženevi vprašanje ženskega in otroškega dela. Proudhonisti so se uporno zavzemali za prepoved ženskega dela v industriji, češ da povzroča takšno delo degeneracijo. Ženska naj zato ostane doma in vzgaja otroke.

Delegati ženevskega kongresa so z večino glasov zavrnil takšna stališča in hkrati podprli spomenico, ki jo je sestavil Marx. V njej se je Marx izrekel proti prepovedi ženskega dela v industriji, zahteval pa je, naj se žensko delo zakonsko zaščiti. Nočno delo naj se dovoli samo izjemoma v produkciji, ali v tistih vejah, kjer to dopušča zakon. Dotaknil se je vzgojnega programa, v katerem je povezoval organsko produktivno delo otrok z njihovo harmonično telesno in duhovno vzgojo. Za vogelni kamen ukrepov za zaščito delavske družine je postavil zahtevo po osemurnem delavniku za vse odrasle.

Marxov Kapital in žensko vprašanje

V tem obdobju je Marx izdal prvo knjigo *Kapitala*. Kongres I. internacionale v Bruslju leta 1868 ga je pozdravil kot prvega ekonomista, ki je izpostavil kapital znanstveni analizi. S klasičnim mojstrstvom je v podrobnostih in do najbolj zapletenih faz odkril kapitalu lastno zakonitost gibanja v teoriji o presežni vrednosti. V izvajanjih o ženskem in otroškem delu je dokazal, da kapitalizem ruši podlago stare ženine gospodinske dejavnosti in tako razkrajja podedovano obliko družine, žensko zunaj družine gospodarsko osamosvaja in s tem gradi trden temelj za njeno enakopravnost kot žene, matere in državljanke. S svojo znanstveno analizo je proletarsko žensko gibanje povezal s socialističnim in ga vključil v revolucionarni boj proletariata. Ženske so iz tega povzele nauk, da socializem ni samo ideal, temveč cilj, ki se je treba zanj bojevati.

Veliko zgodovinsko preizkušnjo je predstavljala pariška komuna (1871). Proletarke, prežete z idejami Internacionale, so se pogumno borile med komunardi in tako dokazale popolno upravičenost svojega boja za socialno in politično emancipacijo. Stališča Internacionale o ženskem vprašanju so bila po njenem razpustu še naprej prisotna v ženskem proletarskem gibanju.

V obdobju liberalnega kapitalizma je proces dozorevanja ženskega proletarskega gibanja vse bolj napredoval. Žensko delo v produkciji je hitro naraščalo. V letih 1871–1901 je zaposlitev žensk v Angliji rastle hitreje kot zaposlitev moških. V Franciji je bilo leta 1901 zaposlenih 34 % žensk, v letu 1906 pa že 39 %. V letu 1881 so cenili v Nemčiji število zaposlenih žensk na pet in pol milijona, 1907 pa že na devet in pol milijona. Leta 1882 je delalo v Nemčiji skoraj 23 % žensk v produkciji, leta 1907 pa se je njihov delež dvignil na 30 %. Žensko delo se ni uveljavilo samo v industriji in kmetijstvu, ampak tudi v transportu, v vseh državnih uradih in občinskih upravah. V 19. stoletju je žensko delo izgubilo priložnostno naravo in se je na splošno uveljavilo.

Pomen dela Augusta Bebla Žena in socializem

V Nemčiji je proletarsko žensko gibanje zabeležilo vidne organizacijske uspehe. Prav v tem času je napisal voditelj nemške socialne demokracije August Bebel znamenito, še danes aktualno knjigo *Ženska in socializem* (1960) [»Die Frau und der Sozialismus«, Zürich 1879]. Delo je nastalo v zaporu, na katerega ga je obsodila junkerska oblast zaradi pogumnega protivojnega stališča v francosko-pruski vojni in zaradi obrambe komune. V uvodu je poudaril, da je žensko vprašanje samo del splošnega družbenega vprašanja, ki zaposluje vse misleče glave in razgibava vse duhove. »To vprašanje moramo dokončno rešiti samo tako, da odpravimo družbena nasprotja in odstranimo zlo, ki izvira iz njih.« Na podlagi zgodovinskega gradiva je orisal družbene korenine ženske neenakopravnosti in dokazal, da je zgodovinska naloga delavskega razreda najtesneje povezana z osvoboditvijo ženske. Za socialiste je bila Beblova knjiga pravo razodetje. S krepitvijo delavskega gibanja so se delavke množično vključevale v gibanje. Mnoge med njimi so po svojem praktičnem in teoretičnem delu postale pionirke marksistične teoretične misli.

II.

Druga internacionala v reševanju ženskega vprašanja

Z rastjo delavskega gibanja, z Marxovim in Engelsovim bojem za uveljavljanje marksizma v delavskem gibanju, z nastajanjem strokovnih organizacij in krepitvijo vzajemnosti med delavci različnih dežel so dozorevali pogoji za ustanovitev II. internacionalne.

Na dan stoletnice zavzetja Bastije 14. julija 1889 je bil v Parizu ustanovni kongres II. internacionalne. Predstavnica žensk Clara Zetkin (gl. Dornemann, 1960) je spregovorila o zahtevi proletarskih žensk, da se vključijo v gibanje in se bojujejo

enakopravno z moškimi za socialistično družbo. Odločno se je spoprijela z usedlinami starih nazorov, češ da sodi ženska v hišo, kuhinjo in otroško sobo, ne pa v javno življenje. »Prav nič čudno ni, da imajo reakcionarni elementi nazadnjaški pogled na žensko delo,« je rekla Clara Zetkin. »Zelo presenetljivo pa je, da srečavamo tudi v socialističnem taboru napačno stališče, ko nekateri zahtevajo odpravo ženskega dela. [...] Socialisti morajo vedeti, da je v sodobnem gospodarskem razvoju delo nujno [...]. In predvsem morajo socialisti vedeti, da sloni na ekonomski odvisnosti ali neodvisnosti socialno suženjstvo ali svoboda. [...] Nujni pogoj ženske gospodarske neodvisnosti pa je delo. Če hočemo povzdigniti ženske [...] v enakopravne člane družbe, tedaj ženskega dela ne smemo odpraviti, ne omejevati, razen v nekaterih, popolnoma osamljenih izjemnih primerih. [...] Delavke so globoko prepričane o tem, da vprašanje ženske osamosvojitve ni izolirano, da ne obstaja samo zase, temveč je del velikega socialnega vprašanja. Jasno se zavedajo, da tega vprašanja v današnji družbi nikakor in nikoli ni mogoče rešiti, temveč da bo rešeno šele potem, ko se bo družba temeljito preoblikovala. [...]

Z načelnega vidika žene energično protestiramo proti omejevanju ženskega dela. Zato, ker nikakor ne želimo izdvajati svojo stvar od delavčeve [...] niti ne želimo formulirati posebnih zahtev, ne iščemo nobene druge zaščite, razen tiste, katero zahteva delo na sploh proti kapitalu.

Edino izjemo dopuščamo za noseče žene, katerih položaj zahteva posebne zaščitne ukrepe tako v interesu same žene kot v interesu potomcev. Ne priznavamo nobene posebnega ženskega vprašanja [...].«

Na zahteve sufražetk po svobodni izbiri poklicev in izenačenju šolske izobrazbe za moške in ženske je Clara Zetkin odgovorila, da sta obe zahtevi naravni in pravilni. Isto velja tudi za politične pravice. Pomisleke glede teh zahtev pa je izrazila takole: »Dežele, v katerih obstaja tako imenovana splošna, svobodna in neposredna pravica glasovanja, nam kažejo, kako nepomembna je stvarna vrednost te pravice. Pravica glasovanja brez ekonomske osvoboditve ni ničesar drugega kot menica brez vrednosti. Ako bi bila socialna osvoboditev odvisna od političnih pravic, tedaj ne bi bilo v deželah s splošno volilno pravico nobenega socialnega vprašanja. Osvoboditev ženske, tako kot osvoboditev vsega človeštva, bo izključno stvar osvoboditve dela od kapitala.« V resoluciji o zakonodaji za zaščito delavstva je kongres sprejel zahtevo, da je treba delovno žensko posebej zaščititi in zagovarjati načelo enakega plačila za enako delo. Vse sekcije novoustanovljene II. internacionale pa je obvezal, naj sprejmejo v svoje vrste ženske kot enakopravne sobojevnice.

Proti koncu 19. stoletja se je žensko proletarsko gibanje v posameznih deželah okrepilo. Delavke so se včlanjevale v sindikate in socialistične stranke, sodelovale v stavkah, množičnih gibanjih, demonstracijah in na svetovnih delavskih kongresih. Na večer pred prvo svetovno vojno je bilo že okoli milijon organiziranih žensk. V tem boju so prednjačile nemške socialistke. Že sredi osemdesetih let 19. stoletja so zrastle prva socialistična ženska društva delavk v Hamburgu, Berlinu in drugih mestih. Ko se je nemška socialnodemokratska stranka pod odpravi zakona proti socialistom (30. septembra 1890) spremenila v množično stranko, se je začelo krepiti tudi žensko proletarsko gibanje. Prvič v zgodovini nemškega delavskega gibanja je stranka

sprejela v svoj novi program v Erfurtu leta 1891 tudi zahtevo po popolni politični, gospodarski in pravni enakopravnosti žensk, in tako priznala ženske kot enakopravne sobojevnice. Pod redakcijo Clare Zetkin so začele socialistke leta 1891 izdajati prvi ženski list »Gleichheit«. V uvodniku k prvi številki časopisa socialistk je Clara Zetkin zapisala, da je popolna družbena osvoboditev ženske možna samo in izključno v socialistični družbi, kjer hkrati z gospodarsko odvisnostjo človeka odpade tudi osnova za kakršnokoli družbeno zaslužnjevanje. Cilji socialističnega ženskega gibanja je pridobiti ženske delovnih razredov za to, da se ob strani svojih mož bojujejo za izboljšanje življenjskih razmer, še več, vzgojiti jih je treba v bojevnice za socializem.

Eden prvih velikih uspehov, ki ga je izbojevalo razvijajoče se proletarsko žensko gibanje, je bil sklep sindikalnega kongresa v Halberstadtu leta 1892, ki je zadolžil sindikate, naj organizirajo delavke skupaj z delavci.

Začetki ženskega socialističnega gibanja v Nemčiji

Žensko delavsko gibanje se je razvijalo v izredno hudih razmerah. Javno politično delovanje jim je bilo strogo prepovedano. Za kršitev teh zakonov so jim naprtili sodne procese. Strogo so pazili na to, da so izvajali nazadnjaške predpise, ki so prepovedovali udeležbo žensk na političnih zborovanjih. Zborovanja stranke so nešteto krat razpustili, ali pa sploh prepovedali, zaradi navzočnosti žensk. Pregarjanje in zapostavljanje ženskega proletarskega gibanja ni zlomilo, temveč le okrepilo. Delo v produkciji in vse globlje spoznavanje Marxovega in Engelsevega nauka jim je omogočilo, da so se znale pogumneje bojevati v primerjavi z meščanskimi ženskami, ki so plaho prosile za drobcen delež v družbenem življenju. »Dajte ženskam popolno svobodo zbiranja in združevanja!« je pisala Clara Zetkin v časopisu »Gleichheit« in pozvala ženske, naj podprejo socialnodemokratsko frakcijo v Reichstagu, ki se je zavzemala za ženske pravice. Stranka je v parlamentu prva načela vprašanje ženske enakopravnosti. Oblasti so na to odgovorile s preganjanjem ženskih organizacij, ki so se bile prisiljene umakniti v ilegalno. Boj za pravico žensk do združevanja je trajal skoraj petnajst let. V ta boj se je vključilo na tisoče preprostih žensk in požrtvovalno izvojevalo neštete bitke za svojo enakopravnost. Prva legalna konferenca nemških socialistk je bila leta 1900; pravico do udeležbe na političnih zborovanjih in pravico do članstva v političnih strankah pa so si priborile šele leta 1908. Mezdno delo je iztrgalo ženo iz družine in jo vključilo v produkcijo. Sistem meznega dela je spravil tako delavca kot delavko materialno in socialnopolitično povsem v odvisnost od podjetnika. Organizirani poskusi delavskega razreda, da razširi svoje pravice in demokratizira meščansko državo, so naleteli na odpor buržoazije. Ne tisti, ki ustvarja vrednost, ampak tisti, ki živi od izkoriščanja človeške delovne sile, ima v buržoazni državi vodilno pozicijo. Usoda zaposlene ženske je tako postala identična z usodo celotnega proletariata.

Clara Zetkin se je odločno bojevala proti poskusom meščanskega ženskega gibanja, da bi vplivalo na socialistke in jih odvrnilo od njihovih ciljev. Meščansko žensko gibanje je utemeljevalo svoje zahteve z medlimi idejami o pravičnosti in splošnih človekovih pravicah iz zakladnice filozofije prosvetlencev. Njihov glavni cilj je bil priznanje enakopravnosti ženske in moškega na vseh področjih v okviru obstoječe

buržoazne družbe. Meščanskih zastopnic ženskega gibanja ni zanimalo tisto socialno gibanje, ki je dalo osvoboditvi ženske glavno perspektivo in edino solidno osnovo. Socializmu je bilo meščansko žensko gibanje povsem tuje. Del meščanskih sufražetek je proti koncu 19. stoletja skušal z vključitvijo zahtev pridobiti proletarke za svoje gibanje. Obramba in zaščita žene kot matere sprva ni bila sestavni del programa meščanskega ženskega gibanja. Te zahteve so sufražetke začele postavljati proti koncu 19. in v začetku 20. stoletja. Sufražetke so skušale boj za pravice žensk odtrgati od trdne osnove razrednega boja in ga speljati na področje boja med obema spoloma. Tako je nastala karikatura, sprevržena slika resničnih odnosov. Pomanjkljiva politična usmeritev jih je vodila proč od glavne bojne linije. Šele v začetku 20. stoletja so začele politično osveščene meščanke svoj boj povezovati z določenimi političnimi strankami.

Žensko vprašanje delavke je sprožila izkoriščevalska potreba kapitala, ki se ne-prestano ozira po cenejši delovni sili. V devetdesetih letih 19. stoletja je bilo socialno žensko gibanje v Nemčiji tako pomemben dejavnik, da je stranka vključila delo med ženskami na dnevni red kongresa, ki ga je sklicala oktobra 1896 v Gothi. Na predlog Clare Zetkin je kongres sprejel tele zahteve:

1. Razrešitev zaščite delavk.
2. Nastanitev ženskih nadzornic v tovarnah.
3. Enako plačilo za enako delo.
4. Popolna politična enakopravnost.
5. Enake možnosti za izobraževanje in svobodna izbira poklicev za ženske.
6. Enakopravnost v privatnem pravu.

Nemška socialna demokracija je bila prva, ki je postavila žensko vprašanje na dnevni red svojega kongresa.

V bolj zaostalih deželah so ženske delo vrednotili še nižje kot v kapitalistično razvitih. V carski Rusiji so dobile ženske le tretjino mezde v primerjavi z moškimi. Ruska socialna zgodovina je bogata z liki pogumnih žensk, ki so radikalno prelomile z vsemi meščanskimi tradicijami in nazori in se uvrstile med najaktivnejše aktivistke revolucionarnega boja v sedemdesetih letih 19. stoletja. Mnoge med njimi so postale pionirke in propagandistke marksistične misli v Rusiji. V svoji dejavnosti so bile prežete s samozavestjo in revolucionarno odločnostjo. Niti ječe niti pregnanstva jih niso odvrnile od boja za uresničenje socialističnih idealov.

Ruska buržoazno-demokratska revolucija leta 1905 je vplivala na evropsko delavsko gibanje. Začelo se je veliko gibanje nemškega delavstva z množičnimi zborovanji in demonstracijami. Ženske so v teh gibanjih najaktivneje sodelovale.

Prvi poizkusi organiziranja žensk-socialistk na mednarodni ravni

Clara Zetkin se je vse bolj zavedala novih nalog, pred katerimi je bilo žensko proletarsko gibanje. Zavzemala se je, da se povežejo socialistke tudi v mednarodni organizaciji. Že med mednarodnim kongresom II. internacionale v Londonu leta 1896

je poskušala doseči sporazum med socialističnimi ženskimi organizacijami raznih dežel, kar pa se ji tedaj še ni posrečilo. Na prehodu iz liberalnega kapitalizma v imperializem se je v vseh kapitalističnih deželah močno zaostрил razredni boj, povsod so se razvneli veliki delavski boji za volilno pravico, okoliščine za uresničenje ideje mednarodne združitve delovnih žensk pa so postajale ugodnejše. Na pobudo raznih ženskih organizacij so nemške socialistke organizirale na večer pred mednarodnim delavskim kongresom II. internacionale v Stuttgartu prvo mednarodno srečanje žensk. Predstavnice iz dvajsetih dežel so se sestale dne 17. avgusta 1907 na svojem prvem mednarodnem kongresu in s tem položile temelje za skupen boj delovnih žensk proti izkoriščanju in vojni.

Ko so udeleženke poročale o svojem delu in problemih, so ugotovile, da je gibanje v raznih deželah sicer zelo različno in da se razhajajo v mnogih vprašanjih, da pa so kljub temu voljne in pripravljene sodelovati. Inicijator prvega skupnega nastopa žensk je bila Clara Zetkin. Svetovala je, naj predlože mednarodnemu delavskemu kongresu v Stuttgartu resolucijo, po kateri bi bile socialistične stranke dolžne zahtevati v svojem boju za splošno volilno pravico tudi žensko volilno pravico. Tako bi ženske kar najmočneje pritegnili v množične akcije. Pri utemeljevanju resolucije na kongresu socialistov je Clara Zetkin opozorila na to, da delavski razred nikoli ne bo mogel zmagovito skleniti svojih bojev, če se jih ne bodo aktivno udeleževale tudi ženske. Resolucija, ki jo je predlagala Clara Zetkin, niso podpirale vse delegatke ženske konference. Pri predstavnicah Neodvisne delavske stranke iz Anglije in pri avstrijskih delegatkah je resolucija naletela na odpor. Na seji kongresne komisije se je razvnela ostra debata med Clara Zetkin in Victorjem Adlerjem, voditeljem avstrijskih socialnih demokratov, čigar stranka je šla v kompromis z meščanskimi strankami glede zahteve po ženski volilni pravici. Na predlog nemške socialistke Luise Zietz so ustanovile mednarodni ženski sekretariat, za sekretarko pa so izvolile Clara Zetkin. Sklenile so, naj postane »Gleichheit« njihov mednarodni organ/glasilo.

Vloga ženskega proletarskega gibanja v boju proti militarizmu

V ospredje ženskega proletarskega gibanja se je vse bolj postavljalo vprašanje boja proti militarizmu. Stolpce časopisa »Gleichheit« so polnili antimilitaristični članki. Z govori na zborovanjih in s pisano besedo je Clara Zetkin pritegovala ženske v velike kampanje proti militarizmu, oboroževanju in gradnji brodovja.

Ko je bil sklican mednarodni delavski kongres II. internacionale v Stuttgartu (od 18. do 24. avgusta 1907), so se mednarodni odnosi vse bolj zaostrovali. Številne kolonialne vojne in zaostrovanje nasprotij med imperialističnima blokoma so bile po Leninovi oceni glavne značilnosti tega obdobja. »V Evropi je gospodaril mir, toda vzdrževal se je zato, ker se je ustvarjalo gospostvo evropskih narodov nad stotinami milijonov prebivalcev kolonij s stalnimi, nenehnimi, nikdar zaključenimi vojnami, ki jih mi Evropejci ne smatramo za vojne, ker večkrat niso podobne vojnami, ampak zverinskemu pobijanju, iztrebljanju neoboroženih narodov.« Azija in Afrika sta bili v tem obdobju skoraj povsem v kolonialni in polkolonialni odvisnosti od kapitalističnih držav Evrope in ZDA. V Evropi so nasprotja med bloki povzročala rast državnih

proračunov. Protislovja med obema koalicijama, porast oboroževanja na kopnem in na morju, povečanje vojaških kontingentov, napad kapitala na življenjske interese delovnih slojev – vse to je izzvalo pri delovnih ljudeh velik nemir in ustvarjalo negotovost. Pred socialisti je bila naloga, da dajo na stuttgartskem kongresu odgovor na vprašanje o naravi in cilju vojne, ki se je približevala, ter o sredstvih in načinu boja proti njej.

Stuttgartski kongres je stal pred nalogo, da poda ne samo oceno militarizma in njegovih posledic, ampak da nakaže tudi pot boja proti bližajoči se vojni. Omahljivi voditelji II. internacionale so skušali omejiti razpravljanje le na splošno deklaracijo o boju proti militarizmu ter obiti vprašanje konkretnih ukrepov boja delovnih slojev proti militarizmu. Diskusija o militarizmu je razkrila slabosti, ki so se kazale v dejavnosti socialističnega delavstva. Na eni strani so se zelo jasno pokazale desno oportunistične tendence, na drugi pa oportunistem z leve in anarhistično frazerstvo.

Najostrejši boj v komisiji je potekal med francosko in nemško večino. Nobena od predloženih resolucij ni podala ocene vojn s stališča imperialistične epohe. Jaurès in Bebel sta govorila o »obrambi domovine«, ne da bi videla razliko med zaščito domovine v prejšnjih nacionalnih vojnah in zavojevalno naravo tega gesla v imperialističnih vojnah. Beblova resolucija je poudarjala, da se militarizem javlja kot produkt kapitalističnega sistema in bodo vojne zato odpravljene šele, ko bo odstranjen ta sistem. Zahteval je, da je treba uporabiti kar najbolj učinkovita sredstva, da se vojne preprečijo, če pa bi vojna kljub temu izbruhnila, si je treba prizadevati, da se bo čimprej končala. Resolucija je priznavala samo parlamentarne oblike boja proti vojni. Rosa Luxemburg (gl. Frölich, 1955) je izjavila, da sta poljska in ruska delegacija izdelali predlog, ki je vnesel bistvene popravke v Beblovo resolucijo. Med najvažnejšo točko popravkov nedvomno sodi poziv, da je treba izkoristiti z vojno izzvano ekonomsko in politično krizo, da se pospeši zlom kapitalistične razredne oblasti. To je bil revolucionarni sklep, ki ga Beblova resolucija ni vsebovala. Tako konkretne revolucionarne zahteve po antimilitarističnem boju II. internacionala na svojih kongresih dotlej še ni postavila. Čeprav leвица na kongresu ni dajala tona diskusiji, je bil opazen njen vpliv na končno formulacijo resolucije. S to resolucijo so storili korak k idejni strnitvi levih elementov v okviru II. internacionale. Levo krilo je dosledno in nenehno zavračalo vsa kolonialna zavojevanja. Značilno je, da se je veliko število ženskih predstavnic uveljavilo prav na levem krilu mednarodnega delavskega gibanja.

Clara Zetkin je budno sledila premikom struj v mednarodnem delavskem gibanju in prodorno ocenila kongres v Stuttgartu: »V večini vprašanj in komisij so bili predstavniki Nemčije, tokrat predstavniki oportunističnih gledanj [...] Zato nam je dal stuttgartski kongres sicer grenak, pa ploden in dragocen nauk: predstavniki proletariata vseh dežel so prišli v našo deželo, da bi nam povedali, da ima vsaka stranka samo toliko in tako dolgo pravico do vodstva, da igra samo tako dolgo vlogo predhodnice svetovnega proletariata, dokler zagovarja najbolj odločno, najbolj načelno metodo boja. Za to, da si v predhodnici mednarodnega socializma, ne zadoščajo ne najbogatejše blagajne, ne najštevilnejši volivci, ne najmočnejše organizacije, čeprav so zelo važne: k temu sodi nujno tudi najbolj jasno, najbolj revolucionarno stališče v velikem spopadu mišljenja današnjega dne.«

Po prvi mednarodni ženski konferenci se je socialistično žensko gibanje organizacijsko zelo okrepilo in se razrastlo v širino. V Angliji, na Holandskem, Danskem, Švedskem so začele socialistične stranke živahno agitirati za splošno volilno pravico tudi za ženske. Ženska aktivnost se je močno povečala tudi v Franciji, Italiji in Ameriki. V Nemčiji se je gibanje vse bolj širilo. Ko so spomladi leta 1908 oživelji boji v mnogih pruskih mestih proti nazadnjaški volilni pravici, ki je obsojala delovne sloje na brezpravje, so se zlasti pogumno borile ženske. Po strankinem kongresu v Essnu (od 15. do 21. septembra 1907) se je boj proti vojni nevarnosti in militarizmu vse bolj razvnel. Gospodarska kriza je prinesla brezposelnost in stisko, vedno težje breme oboroževanja se je izražalo v postopnih podražitvah. Boj proti militarizmu in za volilno pravico sta bili glavni tekoči nalogi ženskega socialističnega gibanja. Clara Zetkin je na kongresu nemške socialnodemokratske stranke v Essnu ostro napadla socialpatriotska stališča Gustava Noskeja, predstavnika socialnodemokratske frakcije v Reichstagu. Izjavila je, da se patriotizem delavskega razreda nikoli ne more izraziti tako, da bi šli delavci za milijonarje na bojno polje, pač pa tako, da se bojujejo za mir in za to, da bo domovina z vsem svojim bogastvom in lepoto pripadla tistim, katerim je v kapitalistični družbi nočejo dati: delovnim ljudem.

8. marec – mednarodni dan žensk

Žensko socialistično gibanje je razgibalo in prebudilo na tisoče žensk. Organizacijsko so se v mednarodnem merilu vse bolj povezovala in postale pomemben faktor v delavskem gibanju. Sredi avgusta 1910 in to na večer pred mednarodnim delavskim kongresom II. internacionale, je bila druga mednarodna konferenca socialistk v Kopenhagnu.

Na konferenci je bilo zastopanih več sto delegatk iz 17-ih dežel. Konferenca se je ukvarjala z vprašanjem povezovanja in utrjevanja mednarodne ženske organizacije. Po referatu Käte Duncker je obravnavala vprašanje, ki je ženskam in materam posebno pri srcu – varstvo matere in otroka. Tudi boj za žensko volilno pravico je bil ponovno na dnevnem redu. Na konferenci je bila sprejeta resolucija, ki dokazuje resnično zrelost in pozdravlja finski osvobodilni boj proti carizmu. V prvi vrsti pa so predstavnice socialistk razpravljale o boju za mir. V posebni resoluciji so poudarile svoj sklep, da se bodo bojevale v vrstah delavskega razreda za ta najvišji in najlepši cilj žensk in mater. Že pred konferenco je Clara Zetkin razmišljala, kako bi bilo mogoče dati ženskemu boju nov polet. Socialistke v ZDA, ki so praznovale februarja leta 1910 socialistični dan boja za žensko enakopravnost, so jo navdušile za idejo, naj bi ženske vseh dežel, ki so solidarne v boju proti kapitalističnemu izžemanju in vojnim hujskačem, demonstrirale za žensko enakopravnost in mir. Predlagala je konferenci, naj uvede mednarodni ženski dan boja za enakopravnost in mir. Socialistke vseh dežel, je rečeno v predlogu, naj priredijo odslej vsako leto – v dogovoru s svojimi razredno zavednimi političnimi in sindikalnimi organizacijami – poseben ženski dan z zahtevo po ženski volilni pravici, prikazani v zvezi s celotnim ženskim vprašanjem. Ženski dan mora imeti mednarodni značaj in ga je treba skrbno pripraviti. Mednarodna konferenca žensk je ta predlog sprejela. Ta sklep pomeni korak k mednarodni

strnjenosti in močnejšemu vključevanju proletarskih in naprednih žensk v osvobodilni boj delavskega razreda. Mnoge delegatke se niso takoj zavedale pomembnosti tega sklepa, drugim se je zdel samo priložnost za dobro volilno propagando socialnodemokratskih strank. Preteči pa je moralo mnogo časa, preden se je mednarodni ženski dan zakoreninil in postal resnična mogočna manifestacija.

Že leta 1911 je praznovalo mednarodni ženski dan na tisoče žensk po Nemčiji, Avstriji, Danski, Švici in ZDA. V Nemčiji in Avstriji so izbrali za prvi socialistični ženski dan 19. marec, dan po vsakoletnih velikih delavskih demonstracijah v spomin na padle v marčni revoluciji 1848. Clara Zetkin je zapisala v »Gleichheit«, da se je praznovanja udeležilo prek milijon žensk in dostavila, da je bila to najmogočnejša demonstracija za žensko enakopravnost.

Boj proti militarizmu in za enako volilno pravico je postal v naslednjih letih borbeno geslo proletarskega in naprednega gibanja. Resolucija kopenhagenskega kongresa II. internacionale je poudarila, da je organizirani socialistični proletariat edina zanesljiva opora miru. Militarizem so označili kot glavno orodje buržoaznega gospodarstva za gospodarsko in politično podjarmljenje delavskega razreda. V resoluciji so med drugim zahtevali: ukinitve tajne diplomacije, objavo tajnih pogodb in pravico samoodločbe za vse narode. V resolucijo so vključili tudi revolucionarne sklepe stuttgartske resolucije. Bistvo boje proti militarizmu so videli predvsem v parlamentarnih oblikah boja. Mednarodni socialistični biro /MSB/ so pooblastili, da koordinira akcije socialističnih strank, v primeru vojne pa naj bi biro takoj sklicali.

Po kopenhagenskem kongresu so morale socialistične stranke osredotočiti svoja prizadevanja na boj proti vojni nevarnosti. Organizirali so številna zborovanja in demonstracije proti agresivni politiki imperialističnih sil. Socialistični predstavniki v parlamentih so zahtevali omejitev oboroževanja. Njihovi predlogi so bili v večini parlamentov preglasovani. Na pobudo mednarodnega socialističnega biroja so organizirali protestne demonstracije proti agresivni politiki Francije in Nemčije. Vodilni socialisti posameznih držav so izmenjavali živahne medsebojne stike, obiske in hrabreče izjave. Socialistična stranka Italije je protestirala proti imperialistični vojni Italije s Turčijo. V Franciji se je zlasti Jaurès boril proti vojnim pripravam, v Nemčiji pa je bila velikega pomena antimilitaristična dejavnost Clare Zetkin, Rose Luxemburg in Karla Liebknechta.

Svet je stal na robu vojnega spopada. Mednarodni konflikti in neprestano tekovanje v oboroževanju so bila znamenja bližajoče se katastrofe. Vse to je klicalo delovne množice na boj proti grozeči vojni nevarnosti. Mednarodni ženski časopis »Gleichheit« je postal vse bolj glasilo, ki je širilo protivojno razpoloženje in razkrivalo podpihovalce vojne.

Z začetkom balkanske vojne, oktobra leta 1912, se je mednarodni položaj izredno zaostрил. V evropskih deželah so organizirali množična protestna zborovanja proti vojni na Balkanu in grozeči svetovni vojni nevarnosti.

V tej napeti situaciji, ki je grozila z razširitvijo konflikta na Avstrijo in Srbijo, so sklicali Mednarodni socialistični biro. Sklenili so, da bodo čimprej sklicali mednarodni socialistični kongres na švicarskih tleh ter obravnavali mednarodni položaj in skupne akcije proti vojni.

Izredni kongres II. internacionale v Baslu (24. novembra 1912) je potekal v znamenju optimističnega zaupanja v moč Internacionale. Večina delegatov je v svojih govorih pozivala narode, naj ne dopustijo vojne in naj se odločno borijo proti vojni nevarnosti.

Clara Zetkin v boju proti militarizmu na kongresu II. internacionale v Baslu

Clara Zetkin je pozvala socialistke vsega sveta, naj se borijo proti vojni, kapitalistični sistem pa je označila kot izzivalca vojne. Izjavila je: »Če se me ženske in matere upiramo množičnemu pokolu, tega ne delamo zato, ker bi bile tako samovoljne ali tako malosrčne, da bi ne zmogle velike žrtve za velike cilje in ideale. Šle smo skozi trdo šolo življenja v kapitalistični družbi in postale v njej bojevnice. V nas se je zbudila moč za žrtve, hujše kot žrtvovanje lastne krvi. Zato lahko gledamo, kako se naši najljubši bojujejo in padajo, kadar gre za svobodo. [...] Naša najbolj vroča skrb pa velja duhovnemu razvoju doraščajočega rodu, razvoju, ki naj obvaruje naše sinove pred tem, da bi jih prisilili k bratomornemu klanju za kapitalistične in dinastične interese. [...]«

Temeljna misel govorov in resolucije je bila, da se je treba z vsemi sredstvi boriti proti vojni, če pa bi izbruhnila jo je treba izkoristiti za pospešitev socialne revolucije.

Le nekaj mesecev po baselskem srečanju se je izkazalo, kako globoko je oportunistem razjedel nemško socialno demokracijo. Njena frakcija v parlamentu je vse bolj popuščala militaristom. Clara Zetkin in Rosa Luxemburg sta se pogumno borili proti omahljivemu vodstvu in pozivali, da je treba boj proti militarizmu voditi tudi izven parlamenta. V vzdušju protivojnega razpoloženja je potekala mednarodna ženska konferenca v Berlinu 21. aprila 1914; pripravila naj bi vse potrebno za tretji kongres socialistk jeseni istega leta na Dunaju.

Strele v Sarajevu (28. junija 1914) so avstrijski militaristični krogi izkoristili kot povod za vojno, da bi uresničili svoje agresivne cilje na Balkanu. 28. julija je Avstro-Ogrska napovedala Srbiji vojno. To je sprožilo mehanizem mednarodnih pogodb, za katerimi so se skrivali imperialistični interesi posameznih vlad.

Ob konfliktu med Avstrijo in Srbijo so delavci povsod protestirali proti izbruhu svetovne vojne. Na hitro so sklicali Mednarodni socialistični biro, da bi socialna demokracija določila enotno stališče do avstrijsko-srbske vojne in splošne vojne nevarnosti. Mnogi predstavniki II. internacionale so dvomili, da bi grozečo vojno lahko preprečili z direktnimi množičnimi akcijami. Ob izbruhu vojne so povzeli dosledno sklepe iz načel, ki jih je razglasila II. internacionala v svojih protivojnih resolucijah, samo boljševiki in pod njihovim vplivom menjševiška dumska frakcija, srbska socialna demokracija pod Tucovićevim vodstvom in nekaj članov Neodvisne delavske stranke Anglije. Te stranke so se uprle glasovanju za vojne kredite in niso hotele v vojni moralno in politično podpreti svojih vlad. Vse druge velike socialistične stranke v vojskujočih se deželah so se izrekle za obrambo kapitalistične države. Obvezale so se, da bodo opustile razredni boj in sprejele državljanski mir. Povezovale so se z vladajočimi razredi in podprle vojno z vsemi silami, moralno in politično. Mednarodno

razredno solidarnost proletariata je izrinila socialšovinistična ideologija. Delavci raznih držav so se znašli v boju drug proti drugemu. Misel o mednarodni vzajemnosti je zamrla. Začetek vojne je pomenil razpad II. internacionale.

III.

Lenin zbira sile za III. internacionalo

V dneh najgloblje krize socialističnega gibanja je Lenin z vso jasnostjo dojel naloge in perspektive revolucionarnega delavskega gibanja. Globoko prepričan o pravilnosti svoje revolucionarne poti in prežet z revolucionarno strastjo je vodil dosleden boj proti socialnemu patriotizmu »branilcev domovine«. Ta boj je imel mednarodno razsežnost. V svojih spisih, govorih, korespondenci je dosledno poudarjal, da je II. internacionala doživela polom in da je treba zbirati sile za novo, III. internacionalo, ki bo očiščena oportunitizma.

V prvih mesecih vojne je bilo slišati glasove, ki so se dvignili proti šovinizmu, še zelo slabotno in negotovo, oglašali so se posamič. Lenin pa po besedah Nadežde Krupske ni podvomil, da se bodo ti glasovi nekoč okrepili.

Vsi poskusi, da bi zbližali uradne stranke, ali v okviru MSB obnovili II. internacionalo, so propadli zaradi šovinističnega stališča njenih voditeljev. Obnovev mednarodne solidarnosti je bila videti nemogoča. Edina realna možnost mednarodnega sodelovanja je bila strnitev opozicijskih skupin in organizacij, ki so rastle in se utrjevale na antimilitaristični osnovi. Pobudo za takšno konferenco so dale socialistke.

Prva mednarodna konferenca socialistk v Bernu

Prva mednarodna konferenca, na kateri so se prvič po začetku vojne srečali socialisti tako iz vojskujočih se kot nevtralnih dežel, je bila konferenca socialističnih žensk v Bernu (od 26. do 28. marca 1915). Tako se je mednarodno delavsko žensko gibanje prvo odzvalo Leninovemu pozivu k strnitvi svojih vrst.

Namen in cilj konference je Krupska označila takole: »Pomembno ni bilo le, da je do takšne konference prišlo, temveč je bilo važno, da konferenca ne bi imela pacifističnega značaja in da bi sprejeli dosledno revolucionarno stališče.« Zato so bile potrebne obsežne priprave. Boljševikinje so v pismu predlagale Clari Zetkin, naj skliče neuradno konferenco, ki bi strnila vrste levice. Po mnenju boljševikinj, naj bi na konferenci sodelovale le internacionalistke, ki so nasprotovale stališčem desnih socialistov. »Sklicujemo le konferenco levih socialističnih ženskin ne socialistk nasploh,« je zapisala Inès Armandova.

Clara Zetkin je predlog obravnavala ter začela pripravljati mednarodno žensko socialistično konferenco. Priprave je vodila iniciativno, previdno in potrpežljivo. V pismu Inès Armandovi 2. januarja 1915 je izrazila mnenje, naj bi ženske imele odločilen delež v pripravah za osnovanje III. internacionale. Clara Zetkin je obsojala socialistke, ki so podpirale uradno politiko svojih strank in se z njo molče sprijaznile. Izrazila je

prepričanje, da bo konferenca radikalnih socialistk koristna. »Toda premostiti bomo morale veliko ovir in težav, da bomo uspele. Ženske bo predvsem težko grupirati na leve in desne. Mnoge med njimi same ne vedo, na kateri strani so; nekatere bodo odlašale z odločitvijo, medtem ko bodo druge zavrnille sodelovanje na konferenci samo 'levih' žensk,« je zapisala. V pripravah na konferenco je Clara Zetkin vodila obsežno korespondenco s socialistkami v vojskujočih se in nevtralnih deželah. V korespondenci so socialistke uporabljale izraze »radikalni«, »levi«, »internacionalisti« in podobno, ne da bi jih razlikovale. To je kazalo, da se diferenciacija v okviru opozicije proti vojni, ki je združevala pacifiste, centriste in levico, še ni povsem izoblikovala.

Večina žensk se je zavzemala za splošno konferenco in nasprotovala, da bi na konferenco povabili samo leve socialistke. Kot je razvidno iz pisma Krupske Aleksandri Kollontaj so Švicarke, Angležinje, Nizozemke in Avstrijke izrazile bojazen, da bi njihova udeležba na konferenci levih izzvala trenja v njihovih organizacijah. Boljševikinje so bile mnenja, da bi bila splošna konferenca sicer udobnejša, da pa bi prinesla malo koristi, ali celo škodo, ker bi zbujala videz, da je v Internacionali vse v redu [...]. To pa bi bil videz, ki ne bi ustrežal resnici, hinavsko prikrivanje pomanjkanja solidarnosti.

Leninov odnos do ženskega vprašanja

Končno je Clara Zetkin kot sekretarka MSB sklicala izredno konferenco socialističnih žensk. Konference se je udeležilo okoli trideset delegatk. Nemške predstavnice so večinoma pripadale skupini Karl Liebknecht-Rosa Luxemburg. Ruski CK je na konferenco poslal kot zastopnice N. Krupsko, I. Armandovo, Eleno Rozmirovičevo in druge, menjševiški CK pa Irino Izolsko in Angelico Balabanovo, ki je bila tudi predstavnica Italije. Angleške predstavnice so pripadale Neodvisni delavski stranki. Iz Holandije so prišle tri delegatke, iz Francije ena, Švico pa sta zastopali dve delegatki.

Clara Zetkin je začela konferenco s kratkim pozdravnim nagovorom. Spregovorila je o položaju, ki je nastal z vojno, in o potrebi, da se delavske žene vključijo v protivojno gibanje. Predlagala je, da konferenco konstituirajo kot mednarodno konferenco socialističnih žensk. Ta predlog so delegatke soglasno sprejele.

Že iz kratkih pozdravnih govorov delegatk je mogoče razbrati, kakšen je bil idejni sestav konference in kaj so predstavnice od nje pričakovale. Prevladujoča koncepcija je bil boj za mir na pacifističnih temeljih. Nobene od delegatk, z izjemo ruske delegacije, ni predložila razcepa z desnimi in centrističnimi voditelji in ni postavila zahteve po državljanski vojni. Te okoliščine so dale delu konference pacifističen pečat.

Dnevni red konference se je omejeval na tri glavna vprašanja: mednarodna dejavnost žensk v korist miru, boj proti visokim življenjskim stroškom in boj žensk proti nacionalizmu in šovinizmu.

Mirovna akcija je bila najpomembnejše vprašanje konference. Predložena sta bila dva osnutka resolucije: resolucija mednarodnega sekretariata ženskih organizacij in osnutek resolucije CK boljševikov.

Clara Zetkin je v svoji resoluciji osvetlila imperialistične vzroke vojne. Težišče njene resolucije je bilo v prikazovanju grozot in posledic vojne. Obšla je vprašanje revolucionarnih perspektiv, ki jih je porajala vojna. Pozvala je socialistke, naj se borijo

proti vojni. Zavzemala se je za mir brez aneksij, obšla pa je vprašanje razcepa z oportunisti in zahtevo po boju proti šovinizmu.

Clara Zetkin je napisala resolucijo s soglasjem nizozemskih socialistk in jo predložila še pred konferenco v pregled britanski sekciji. Hotela je doseči, da bi bila resolucija soglasno sprejeta. Ker je bila večina udeleženk pod vplivom centralizma in se je nagibala k pacifizmu, je bilo mogoče doseči soglasnost le s kompromisom. V resoluciji so zahtevali množična zborovanja vseh proti vojni, povsem pa so obšli boj proti socialnim šovinistom. Krupska je upravičeno označila resolucijo kot »zelo sentimentalen pacifizem Angležinj in Nizozemk«.

Boljševkinje so ostro napadle resolucijo. V uvodu je njihova resolucija osvetljevala imperialistično naravo vojne, opozarjala na revolucionarne sklepe II. internacionale glede vojne in na izdajstvo njenih voditeljev. »Da bi se želja po miru lahko spremenila v zavestno politično silo,« je rečeno v resoluciji, »je potrebno, da delavke dobro doumejo, da bogati razredi težijo samo za aneksijami, da so v obdobju imperializma vojne neizogibne in da imperializem grozi svetu s celo vrsto vojn, če proletariat ne bo našel dovolj moči, da uniči kapitalistični red.« Težnja delavk po miru mora prerasti v revolt množic in v boj za socializem. Samo z revolucionarnim gibanjem množic ter krepitvijo in zaostrovanjem socialističnega boja bodo delavke dosegle svoj cilj. Pozvali so tudi k razcepju z uradnimi strankinimi voditelji, razkrinkali so geslo »o obrambi domovine« in opozorili na potrebo po ustanovitvi III. internacionale. V resolucijo so vključili tudi tezo o socialistični revoluciji in poudarili, da je resnična rešitev samo v socializmu.

Razprava, ki je sledila, se je ubadala z resolucijo ruske delegacije. Govorice niso imele resnih nasprotnih argumentov. Nekatere so poudarjale, da je vprašanje sicer pravilno zastavljeno, da pa revolucionarne poti konferenca ne bo sprejela; druge so trdile, da mirovna konferenca ni mesto, kjer bi razpravljali o takšnih problemih, ker sodi razprava o taktiki socialističnih strank predvsem v pristojnost socialističnih mednarodnih kongresov. Izrazito pacifistično usmerjene delegatke so zahtevale, da konferenca ne sme postati razsodišče za izrekanje enostranskih razsodb, ker bi obravnava teh vprašanj po njihovem mnenju izzvala nepotrebno zaostritev in ustvarila nove ovire v dejavnosti za mir. Čas, da bi pozivali k revoluciji, še ni prišel.

Osnutek ruske resolucije so zavrnilo z 21 glasovi. Za resolucijo mednarodnega sekretariata ženskih organizacij je glasovalo 21 delegatk, 6 pa jih je bilo proti.

»Glasujemo,« je rečeno v izjavi ruske delegacije, »proti resoluciji, ki jo je konferenca sprejela, iz tehle razlogov: Mednarodni socializem kot celota preživlja hudo krizo. Naša konferenca se je zbrala v trenutku, ko je delavska Internacionala razpadla, ko moramo z velikimi težavami ustanoviti novo, III. internacionalo. Diplomacija v delavskem gibanju je povzročila veliko škodo naši stvari. Nobenega koraka ne smemo storiti, dokler ne prekinemo s tem. Taktika uradnih voditeljev socialističnih strank glede vojne ni le napaka, temveč dejanska izdaja socializma. Oportunizem je že zdavnaj vodil k temu usodnemu izidu in ga končno dosegel. Oportunisti so socializem zamenjali z imperializmom. Vsi, ki smo ostali socialisti, v nobeni deželi ne moremo narediti niti koraka naprej, ne da bi stopili v oster boj proti oportunistom in socialnim šovinistom. Dolžni smo, da to povemo delavcem in delavkam. [...]«

»Naša konferenca,« je nadalje rečeno v izjavi, »bi lahko postala temeljni kamen bodoče III. internacionale, če bi zavzela odločno stališče proti oportunističnemu. To želimo izraziti z našim osnutkom resolucije. Domala vse delegatke, ki so govorile, so izrazile solidarnost z osnovnimi načeli naše resolucije. [...] Hkrati izjavljamo, da bomo podpirali sleherno praktično gibanje v smeri revolucionarnega množičnega boja in boja proti socialnemu šovinizmu, kljub temu da nas resolucija, ki je bila sprejeta, ne zadovoljuje.«

S pozivom k revolucionarnemu boju proti šovinizmu je ruska delegacija opozorila na pomanjkljivosti v sprejeti resoluciji. »Podali smo svojo izjavo, ki jo je branila Inès. Samo zastopnica Poljske Ana Kamenska se je opredelila za našo izjavo. Vse druge so obsojale našo politiko odcepitve. Toda resničnost je kmalu pokazala pravilnost našega stališča. Sentimentalni pacifizem Angležinj in Nizozemk ni mednarodne akcije premaknil naprej niti za korak. Revolucionarni boj in ločitev od šovinistov so bili dejavniki, ki bi lahko privedli do prenehanja vojne,« je zapisala Krupska.

Da ne bi uničili prvih klic mednarodne delavske akcije enotnosti v boju proti imperialistični vojni, so boljševikinje glasovale po Leninovem navodilu za skupen mirovni manifest. Manjšina je izjavila, da je pripravljena glasovati za splošno resolucijo, če protokolirajo njihovo izjavo.

Večjo enotnost so delegatke dosegle glede boja proti visokim življenjskim stroškom. Ta resolucija je bila soglasno sprejeta. Razhajale pa so se glede boja proti nacionalizmu in šovinizmu. Obravnavanje tega vprašanja ni prišlo prek pacifističnih okvirov. Govornice so sicer poudarile potrebo boja proti šovinizmu, katerega vzroke so iskale v pomanjkljivi socialistični vzgoji. Apelirale so na socialistično zavest, toda v glavnem so ta gesla izzvenela v prazno.

Ruska delegacija je opozorila na konkretne korenine šovinizma. »Absolutno je potrebno, da se borimo proti državljanskemu miru, proti geslu 'obrambe domovine', proti glasovanju za vojne kredite, proti vstopu v buržoazne kabinete. Pospeševati moramo bratenje v strelskih jarkih.

Najučinkovitejši ukrep proti kakršnemukoli nacionalizmu je tesna povezanost proletariata vseh dežel, zlasti njegova mednarodna akcija. [...] V boju proti vojni mora proletariati vztrajati do konca in se ne sme bati 'poraza domovine'. Takšen poraz bi le olajšal revolucionarni boj [...]. Bodoča internacionala bo izšla iz zajemnih revolucionarnih akcij,« je poudarila ruska delegacija.

Na konferenci je nasploh prevladovalo pacifistično razpoloženje. Pomembno pa je bilo že samo dejstvo, kot je naglasila Krupska, da so se sploh zbrale na konferenci socialistke vojskujočih se dežel. »Socialdemokrat«, osrednje glasilo ruske socialnodemokratske stranke, pa je opozoril, da konferenca ni povsem izpolnila nalog, ki jih je pred njo postavljala razvoj dogodkov. Ni postala kašipot za socialiste raznih dežel in ni položila vogelnega kamna za bodočo internacionalo. Kljub temu pa je imela v okviru omejenih možnosti, ki jih je začrtala večina, velik pomen. Od začetka vojne je bila to prva resnična mednarodna konferenca, na kateri so se srečale leve socialistke vojskujočih se dežel, ki so tako ali drugače plavale »proti toku«. »Socialdemokrat« je izrazil upanje, da bo boj za mir zavzel revolucionarne oblike, konferenca pa bo pripomogla k mednarodni strnitvi revolucionarnih sil.

Mednarodna mladinska socialistična konferenca v Bernu

Teden dni po mednarodni konferenci socialistk se je v Bernu začela mednarodna mladinska socialistična konferenca (od 5. do 7. aprila 1915). Tudi ta je bila brez »blagoslova« uradne socialistične organizacije – biroja mednarodne socialistične lige, ki je konferenci celo nasprotoval. Ko je Lenin vrednotil rezultate konference socialističnih žensk in mladine, je opozoril, da konferenci nista določili borbene linije internacionalistov. Proletariata nista opozorili na nevarnosti, ki mu grozijo zaradi socialističnih pojmovanj »obnove« Internationale. V glavnem so se omejili na ponavljanje starih resolucij, ne da bi povedali delavcem, da je brez boja proti socialnemu šovinizmu stvar socializma brezupna. »Ti konferenci sta pomenili *stopanje na mesto*,« je pisal Lenin. Čeprav Leninovih resolucij na obeh konferencah niso sprejeli, je bil prepričan, da jih bodo delavci, ki iščejo izhod iz vojne, dojeli prej ali slej. Lenin je zagovarjal sodelovanje z nasprotniki vojne, čeprav so bili v začetku nedosledni in omahljivi. Zavedal se je, da bo nadaljnji razvoj nenehno krepil revolucionarno krilo v mednarodnem delavskem gibanju.

Rusija je šla nasproti velikim revolucionarnim dogodkom. Najdejavnejše so bile tekstilne delavke, kovinarski delavci in vojaki-kmetje iz petrograjske garnizije. Gibanje se je usmerilo najprej proti pomanjkanju kruha in tegobam, ki jih je prinesla vojna. Februarska revolucija (1917) je bila po svojem socialnem sestavu od samega začetka delavsko-kmečka. Pomenila je prehod od samovolje in terorja, ki sta vladala pod carizmom, k širokim »liberalnim političnim svoboščinam«. Milijoni ljudi, ki so pod strahotnim pritiskom carizma, na prisilnem delu za zemljiške gospode in tovarnarje otopeli, so se z revolucijo prebudili in posegli v politično življenje.

Leninov odnos do ženskega vprašanja

Lenin je v svojih člankih »Pisma od daleč« nakazal smer, ki naj jo stranka zavzema po februarski revoluciji. Poudarjal je, da je bila februarska revolucija le prva stopnja revolucije in da preživlja sedaj Rusija svojevrstno zgodovinsko stanje prehoda k drugi etapi. Lenin ni napisal nobene knjige, nobene obsežne razprave o »ženskem vprašanju«. Ni imel navado, da bi se abstraktno »nasploh« loteval družbenih vprašanj. Skozi vse njegovo delo pa se vleče kot rdeča nit njegovo gledanje na nevredni, nesvobodni položaj žensk v meščanski družbi in na odločilni pomen žensk v boju za uresničevanje komunizma. Novega družbenega reda ni mogoče zgraditi, če pri družbenem prevratu ne bodo zavestno in odločno sodelovali tudi milijoni delovnih žensk. Globoko je veroval v ustvarjalno silo množic. »Živa ustvarjalna dejavnost množic,« je zapisal, »mora biti glavni dejavnik novega javnega življenja.« Iljič je znal vzpodbuditi aktivnost množic in jim postavljati konkretne cilje. Vselej se je pritoževal nad 'ušivim' birokratizmom, ki je kupal iz vseh špranj. Socializma ni mogoče zgraditi z ukazom od zgoraj. Njegovemu bistvu je tuj uradniški birokratski avtomatizem. Živ, ustvarjalni socializem, je delo ljudskih množic. Tudi ženska mora postati bojevnica zoper kapitalizem in sodelavka pri nastajanju nove, višje oblike družbe, proletarski revoluciji mora dati kar največ svojih moči.